

УДК 130. 2:396

Петрушкевич Марія,*кандидат філософських наук,**доцент кафедри культурології та філософії,**Національний університет "Острозька академія"*

ІНШИЙ ТА ГЕНДЕР: ПРАКТИКА ІСТЕРІЇ

У статті аналізується співвідношення понять "Я" та "Інший" у контексті гендерної теорії. Основна увага звертається на погляди З. Фрейда, Ж. Лакана, Ж. П. Сартра. Досліджується феномен істерії у теорії Ю. Крістевої та Л. Іригарей.

Ключові слова: суб'єкт, об'єкт, інший, гендер, істерія.

Петрушкевич Марія. Другой и гендер: практика истерии

В статье анализируется соотношение понятий "Я" и "Другой" в контексте гендерной теории. Основное внимание обращается на взгляды З. Фрейда, Ж. Лакана, Ж. П. Сартра. Исследуется феномен истерии в теории Ю. Кристевои и Л. Иригарей.

Ключевые слова: субъект, объект, другой, гендер, истерия.

Petrushkevych Maria. Another and gender: the practice of hysteria

The article analyzes the correlation between I and the other in the context of gender theory. The main attention is drawn to the views of Freud, Lacan, Jacques, JP Sartre. Studies the phenomenon of hysteria in the theory of Julia Kristeva and Luce Irigaray.

Key words: subject, object, another gender, hysteria.

Діалогічна сутність людини зумовлена низкою чинників, як природно заданих, так і набутих у процесі соціокультурного розвитку. Безумовно, одним із основних чинників є статева приналежність, яка у сучасній культурологічній думці розглядається через феномен гендеру. Істерія є одним із елементів гендерного дискурсу, дослідження якої у світовій практиці представлено іменами Жака Лакана, Люсі Іригарей, Юлії Крістевої, Терези де Лауретіс, Елізабет Гросс та ін. В українській традиції феноменом істерії займаються Вікторія Суковата та Ірина Жеребкіна.

У 1921 р. в "Масовій психології та аналізі людського я" Ж. Лакан пише, що в житті людини завжди присутній Інший. З. Фрейд показує:

“мене немає і бути не може без Іншого”. Ж. Лакан отримує своє уявлення про Іншого у зв’язку із цими думками З. Фрейда, а також ідеями Іншого у Платона та Гегеля. Гегеля, який вже каже: “я є завдяки тому, що мене визнає Інший”.

Згідно з Ж. Лаканом, у символічній мережі можливі чотири типи налагодження зв’язків, які регулюють інтерсуб’єктивні відносини. Чотири типи дискурсу – пануючий, університетський, істеричний і психоаналітичний. Різницю між ними Ж. Лакан проводить у залежності від взаємного розташування чотирьох складових – панівного означаючого, знання, суб’єкта та об’єкта причини-бажання. Основний дискурс – панівний, три інших – його похідні. У пануючому дискурсі головне місце займає панівне означаюче. В університетському – знання, в істеричному – суб’єкт (симптом), в психоаналітичному – об’єкт причина-бажання.

Слідом за З. Фрейдом Ж. Лакан говорить: невротичний симптом – це слід несвідомого, компромісне утворення, що виникає в результаті конфлікту між бажаннями.

У класичній патріархальній культурі жінка – істота зовсім іншого порядку, ніж чоловік. Вона набагато менше людина, набагато більше – природа. Саме вона є носієм статевої стихії, вона вся стать, статево життя захоплює її цілковито, оскільки вона жінка, а не людина (за М. Бердяєвим). Це визначає її онтологічні та психологічні характеристики: вона є більш односторонньою, ніж чоловік, не здатна до повноти буття, має менше відчуття особистості й більшу залежність від окремих психічних станів, вона схильна до істерії, їй постійно загрожує небезпека психічного розладу. Саме жінка займає головне місце в істеричному дискурсі.

Таким чином, жінка постає Іншим у класичній культурі, а факт виявлення Іншого несе індивідуальному суб’єктові (представникові патріархальної культури) раптове почуття страху та загрози. Інша свідомість становить для Я таку перспективу у світі, яку Я може лише відчувати, але не зрозуміти. Інший перетворює мою індивідуальність не більше ніж на об’єкт для чужого погляду. Єдина можливість, яка залишається для Я, – це спроба утвердити власну суб’єктивність, отримати перемогу над об’єктивуючим поглядом Іншого. Це парадигмальне екзистенційне ставлення, яке описує Ж. П. Сартр та поширює на структури стосунків статі, дружніх стосунків та стосунків кохання.

Філософське обґрунтування екзистенційної теорії вибору через взаємовідносини Я та Інших відіграло вирішальну роль у перегляді Сімоною де Бовуар існування нерівності у стосунках чоловіка та жін-

ки. Позицію жінки вона тлумачить через поняття трансцендентного, оскільки кожен людський суб'єкт, який намагається утвердити свою цінність у світі, займає трансцендентну позицію – перевищення меж свого наявного буття, яке зводить особистість до простої детермінації об'єктивністю, перетворює її на об'єкт. Але цю трансцендентну позицію жінці заважає утвердити чоловік, намагаючись перетворити її на об'єкт для споживання. Жінка може подолати такий стан речей, тільки ціною посідання “чоловічого” місця в опозиції чоловічого та жіночого, тобто через утвердження свого Я, перетворюючи Іншого на об'єкт (зокрема, це робиться за допомогою практики істерії).

С. де Бовуар зазначає, що патріархально спрямована культура не має способу виключити Інше (жіноче) як факт буття: вона завжди змушена у певний спосіб визначатися стосовно цього феномену реальності. Амбівалентні способи цих визначень фіксуються впродовж усієї історії людської культури.

У своєму есе “Від Ітаки до Нью-Йорка” (1974 р.) Ю. Крістева через аналіз феномену “істеричного” вказує на роздвоєність проявів жіночого руху. Ю. Крістева, як і Гелен Сіксу та К. Кллеман, трактує істеричне як розрив між, з одного боку, невербальною субстанцією тілесності (для означення якої вона використовує термін “насолода” в його лаканівському трактуванні, з наголошенням на сексуальній конотації) і, з іншого боку, вимогами символічного Закону. Закон тут виступає як сукупність культурних вимог і соціокультурних табу щодо жінки. Поняття істеричного у Ю. Крістевой постає типом дискурсу, спрямованого на розхитування будь-яких традиційних дискурсивних форм і на руйнування чи принаймні послаблення тиску граматичних і синтаксичних законів мови. Безумовно, практика істерії постає спробою налагодити новий діалог у посткласичній культурі. Крім того, Ю. Крістева розглядає процес приниження жінки як вилучення й заперечення категорії Іншого.

Французький філософ Люсі Іригаре, найвідомішими книгами якої є “Стать, яка не є самотньою” та “Етика статевої відмінності”, – одна із найяскравіших постатей у сучасній феміністичній теорії, базованій на методології жіночого як інакшого, концепція якої спрямована на пошук логічних підстав жіночої дискурсивної репрезентації в культурі. Як пише І. Жеребкіна, Л. Іригаре намагається одночасно реконструювати фалоцентричну конструкцію жінки як Іншого чоловіка (коли жінка функціонує лише як об'єкт присвоєння або обміну чоловіків) і водночас створити засоби, за допомогою яких жіноча специфічність може бути виражена в дискурсі в автономних термінах.

Велике значення філософської методології Л. Іригаре полягає в тому, що з логічної точки зору, її аналіз об'єднує різні методологічні підходи у тлумаченні жіночої суб'єктивності: з одного боку, дослідниця обґрунтовує специфічну структуру жіночої суб'єктивності у її відмінності від чоловічої, а з іншого – розуміє цю структуру як децентровану та перформативну.

Як головний логічний конструкт для позначення децентрованої, тілесної, відмінної від чоловічої жіночої суб'єктивності Л. Іригаре використовує конструкт “істерички”, яка через техніку істерії, як специфічну форму жіночої діалогічності, здійснює обертання (ексцесивний мімезис) патріархального дискурсу та логіки фалоцентризму для артикуляції жіночого досвіду та переживання (проте поняття істерії та істерички у Л. Іригаре мають не стільки психоаналітичний, скільки філософсько-поняттєвий характер).

Головною особливістю конструкту істерії є порушення меж традиційної Я-ідентичності не за рахунок класичних чоловічих характеристик волі та свідомості, а за рахунок усієї гами тілесних характеристик, які у традиційній культурі вважаються головними показниками жіночого та оцінюються з негативної точки зору. Як зазначає І. Жеребкіна, у Люсі Іригаре інше завдання – оцінити деконструюючу функцію істеричного подолання традиційної (патріархальної) гендерної Я-ідентичності у позитивних термінах репрезентації нових (тілесних) можливостей активної реалізації жіночих невисловлюваних бажань, відчуттів та перспективи, які не мають власної мови у традиційній культурі.

Головною формою реконструкції Я-ідентичності стає тілесний істеричний симптом, який є не лише формою подолання патріархальної Я-ідентичності, але водночас і активною жіночою відмовою від того, чого від неї очікують, відповіддю жінки на анігіляцію її як активного суб'єкта у патріархальній культурі, як Іншого: за допомогою істерії жінка активно реалізує себе. Л. Іригаре називає це жіночою симптомальною боротьбою за досягнення автономії.

На перформативний характер структури жіночої суб'єктивності у Л. Іригаре вказує той факт, що структуру істерії вона тлумачить як перформативну: істерія, яка виявляє себе через ексцес, – це не сутнісна характеристика жіночого, а пародія на те, чого від неї очікують; симулятивним чином копіюючи ті очікування чоловічої культури, яких від неї вимагають, насправді “істеричка” задовольняє не їхні вимоги, а свої власні. Таким чином, практика істерії робить символічний обмін Іншого та Я.

Вплив практики істерії на сучасну теорію полягає в тому, що вона постає логічним парадоксом дискурсивної репрезентації жіночої суб'єктивності (Іншого) у сучасній культурі: з одного боку, спроба репрезентації інакшого (жіночого) у ній, яка вимагає інших дискурсивних виражальних засобів, а з іншого – проблематичність виокремлення дискурсивної відмінності жіночого інакшого від будь-якого іншого інакшого у сучасному дискурсі. Проте, у будь-якому випадку, дискурс істерії пов'язаний із дискурсом психоаналізу.

Список літератури:

1. Бовуар С. де Друга стаття: У 2-х томах. – К. : Основи, 1994.
2. Жеребкіна І. Феміністська теорія 90-х років: проблеми та парадокси репрезентації жіночої суб'єктивності / Ірина Жеребкіна // Філософська думка – № 6. – 2000. – С. 56-71.
3. Жеребкіна І. Філософія фемінізму як напрямок пост структуралістської філософії / Ірина Жеребкіна // Філософська думка. – № 2. – 1998. – С. 98 – 119.
4. Мазин В. Введение в Лакана / В. Мазин: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://bookz.ru/authors/viktor-mazin/vvedenie_036/1-vvedenie_036.html.
5. Суковатая В. Агенты Малдер и Купер против Джоди Фостер: фобия “Другого” как “мужская истерия” / Виктория Суковатая // Гендерные исследования. – № 9. – 2003. – С. 77-85.